

AUTO REPRESENTACIÓ D'UN THINK TANK

La Fundació Institut Gramsci

Paolo Borioni / Editor de La Lettera i membre del Consell Editorial de la memòria anual europea de la Fundació Institut Gramsci.

Només després d'alguns anys de treball a la Fundació Institut Gramsci (FIG) he comprès realment la profundíssima vitalitat de la institució per a la qual treballava. Encara que m'encarregués de la revista Europa Europe, un dia se'm demanà excepcionalment de baixar al magatzems de la biblioteca que havien estat envaïts per l'aigua a causa d'una avaria a les canonades: era urgent portar a terme una tasca ben diferent de l'habitual de redacció. Vaig entrar al magatzem ple d'humitat, i m'hi vaig trobar arrezerant, junt amb molts altres, grans estants de llibres i documents. He d'admetre que la meua eficiència en l'acompliment d'aquesta missió hagués estat molt més adequada a les necessitats si no m'hagués trobat entre mans escrits d'un atractiu infinit.

De fet, m'havia pertocat el sector de la biblioteca en què es conserven els documents relatius a les fases més èpiques de la lluita antifeixista: la lluita partisana armada entre 1943 i 1945. Un lligall rere l'altre, un prestatge rere l'altre, em passaren per davant periòdics escrits a màquina durant la guerra i fets circular, sota el màxim risc, entre els escamots partisans; també reconstruccions dels enfrontaments amb les patrulles nazi-feixistes sobre folis senzills; i, a més, diaris d'aquells dies, cartes autògrafes i tantes altres coses.

Vaig entendre aleshores com la FIG havia aconseguit mantenir un alt nivell d'estudis científics i de publicacions, tot salvaguardant de la millor manera el llegat d'Antonio Gramsci, però també sense deixar de ser el punt de referència més natural i immediat d'autèntics tresors de memòries, percebudes com a tals per tants militants i simpatitzants, i per això donades a la Fundació per poder guiar als estudiants en llurs estudis, als experts en llurs investigacions i als responsables de la fundació en una missió cultural que no sembla esgotar-se.

La FIG ha celebrat fa tres anys el seu cinquantè aniversari. Fou fundada en un primer moment com a institut de cultura vinculat al Partit Comunista Italià, l'any 1950. No va ser fins a 1983 que l'Institut es transformà en Fundació, reconeguda per la Presidència de la República com a institució representativa d'una de les principals cultures polítiques italianes, i com a dipositària dels escrits i de les cartes originals de l'autor italià més traduït del món, justament Antonio Gramsci (la bibliografia internacional d'estudis sobre Gramsci abasta avui els 14.500 títols, dels quals més d'una tercera part s'han publicat en els darrers quinze anys). Amb aquest canvi la FIG ha posat també les bases d'una certa mutació en la seva identitat i funció, així com les d'una autonomia pressupostària respecte del Partit Comunista (avui dels Democràtics d'Esquerres) que durant el proppassat decenni s'ha convertit en total, tot i que el partit manté dues places al consell d'administració en qualitat de soci fundador.

El vincle amb els orígens passa avui, d'altra banda, per camins molt més substancials, i d'entre tots, per l'herència històrica, cultural i política d'Antonio Gramsci.

Aquest vincle ha estat explícit des del començament, i prossegueix, en les seves formes renovades (per exemple la sòlida relació amb l'esquerra reformista italiana i europea d'avui) que s'adiuen a la natura particularment viva i plàstica del pensament gramscian. No és casualitat que el nucli de la dotació d'escrits originals al voltant del qual nasqué l'Institut el 27 d'abril de 1950 (en el tretzè aniversari de la mort de Gramsci) sigui el format per revistes, cartes i llibres que serviren de base per a la redacció de l'quaderni del carcere, una de les obres que més han influït en el pensament progressista modern.

En aquest sentit resulta cabdal la tasca de la Fundació en l'àmbit de l'Edizione Nazionale delle opere di Antonio Gramsci. Aquesta línia d'activitat és avui un dels treballs institucionals més importants de la Fundació, que es va instituir mitjançant decret ministerial el 1996. En aquest decret es nomenava també el comitè científic designat per a portar a terme la realització gradual de l'obra; una obra la finalitat de la qual és posar a disposició del gran interès internacional pel pensament gramscian una edició integral i crítica de tots els escrits de Gramsci que es recolzi en bases científiques i filològiques molt sòlides.

Al voltant del nucli d'escrits gramscians, la Fundació es convertí ben aviat en la referència natural per a llegats importants de documents i biblioteques privades. Aquesta funció ha estat particularment rellevant atès que també ho ha estat, a Itàlia, el lligam entre el món intel·lectual i l'esquerra, un fet del qual cal atribuir bona part del mèrit precisament a la idea d'organització política que Gramsci concebé i que els seus successors realitzaren. Heus aquí la raó per la qual molts intel·lectuals i pensadors pròxims al moviment obrer han escollit l'Institut com a subjecte destinatari i d'amplificació d'importants herències culturals, entre les quals destaquen les del gran director Luchino Visconti i de l'escriptora Sibilla Aleramo, precursora del feminisme italià. A aquests dos reculls s'hi afegeix el referit a Camilla Ravera, cofundadora del partit comunista italià, que constitueix l'Arxiu Històric de les Dones.

Els materials llegats per aquests grans personatges són, per a la Fundació, a més d'una riquesa, una raó d'afany professional, ja que són nombroses les iniciatives que s'han emprès per organitzar exposicions i esdeveniments de aprofundiment cultural que els concerneixen.

De la mateixa manera, també molts antifeixistes, quadres dirigents de tots els nivells, partisans i simpatitzants han pensat en replegar a la biblioteca de la Fundació llurs experiències, estudis i memòries, així com els llibres que més influïren en llur creixement intel·lectual. A la biblioteca Gramsci es troba per tant l'autèntica estratificació intel·lectual de l'esquerra italiana; i no només italiana, com si es tractés d'un estudi geològic del sòl, en ser de caire internacional l'experiència de molts dirigents i militants, a causa de l'exili antifeixista o per altres motius connexos a la vida militant.

Però més enllà d'aquesta dada de valuós vincle amb els sectors més vitals i prestigiosos de l'esquerra italiana, la gran biblioteca de la Fundació és avui un gran recurs per a estudiants i estudiosos, sobretot perquè els seus responsables l'han ampliat amb gran professionalitat, i han arribat avui a replegar-hi més de cent-mil volums, mantenint-la oberta al públic tots els dies. Entre els motius de l'atorgament a l'Institut Gramsci del status de Fundació destaca precisament aquest servei retut a la cultura, als estudis universitaris i a la investigació, puix que no existeix a Itàlia cap altre recull de llibres i documents sobre els avatars del moviment obrer italià i internacional que s'hi pugui comparar.

D'altra banda, i per subratllar aquesta unicitat, amb la conclusió de l'experiència històrica del Partit Comunista Italià el 1991, al gran recull s'hi afegí també l'arxiu sencer d'aquest partit, que documenta setanta anys de vida política, des de la fundació del partit el 1921, quan Gramsci, Togliatti, Terracini, Bordiga i altres decidiren l'escissió del Partit Socialista Italià.

Els anys noranta, doncs, han assenyalat, com hem dit, una reuinclada en molts aspectes important per a la història i la funció politicocultural de la Fundació. Sens dubte, en això ha pesat la finalització de la guerra freda i alhora l'aproximació dels comunistes italians a l'esquerra reformista europea.

De fet, amb l'apropament i després amb la manifestació d'aquesta gran reuinclada històrica, la direcció de la Fundació decidí abandonar el perfil «enciclopèdic» d'institució cultural de l'esquerra que mantenia actius sectors d'activitats en els més variats terrenys del coneixement i de la història, per concentrar-se en canvi en un feix més definit d'activitats culturals que fossin capaces de proporcionar a l'esquerra una part important, almenys, de les reflexions necessàries per situar-la a l'alçària del segle que concloïa i de la nova època que s'obria.

La Fundació, doncs, emprengué la redacció d'una gran obra, la Storia dell'Italia repubblicana, publicada per l'editor Einaudi. I endegà també, en un esforç de publicació de la seva pròpia activitat científica, seminarial i de convencions –sobretot sobre els diversos aspectes del temps de la guerra freda–, i amb un altre editor, Carocci, la publicació dels seus Annali. Es pot accedir a un extracte contínuament actualitzat d'aquesta intensa activitat a la pàgina www.fondazionegramsci.org.

La Fundació també treballa de forma continuada i en estreta col·laboració amb universitats i centres d'investigació italians i estrangers, i forma part de la xarxa de think tanks socialistes que, per la seva trobada anual, es reunirà la pròxima tardor precisament a Catalunya.

La Fundació, a més, continua d'una nova manera amb la seva idea precisa «d'activitat cultural militant», en la qual l'ambició d'influir en el desenvolupament polític i científic del país ha estat constant; però ja no elaborada des del partit de referència, sinó de forma autònoma pels òrgans científics de la pròpia Fundació.

Sigui com sigui, decennis de recerca i elaboració cultural podien sostenir una activitat de la Fundació Gramsci capaç d'intervenir en el debat politicocultural relatiu als nous paradigmes econòmics i polítics, nacionals i internacionals. Alguns dels majors experts en ciències econòmiques, històriques, socials o jurídiques estaven disposats a posar-se a treballar de forma sistemàtica: va ser així com nasqué la revista Europa Europe, primer trimestral, després bimestral i ara publicació anual, d'anàlisi sobre els majors esdeveniments i les qüestions de fons més rellevants relacionades amb la integració europea, la regió euroasiàtica i la mediterrània.

L'experiència d'Europa Europe (que ja al títol cita com a particularment interessant el procés d'unificació, o almenys d'integració, d'una Europa –en singular– en què és possible distingir diverses Europes, en plural) és important perquè, justament com dèiem, s'entrellaça de manera especial amb les categories interpretatives del segle XX, sobre les quals la Fundació proposa a l'esquerra la recomposició –en la continuïtat i en la discontinuïtat– de la seva cultura política i la seva proposta. La integració europea es veu com un procés inscrit en una interdependència creixent que, malgrat les guerres mundials i la guerra freda, constitueix la principal característica del segle XX.

Es tracta d'una clau de lectura que no utilitza –és més, es proposa de rebatre– moltes de les categories ideològiques o geopolítiques que s'han difós en els últims decennis. Segons aquestes categories, la clau de volta del segle XX hauria estat la de la lluita, per exemple, entre el liberalisme i el totalitarisme, o bé una incoercible tendència a ressorgir de les dinàmiques i de les categories de l'interès nacional de tipus clàssic, i això «malgrat» tot (és a dir, justament, «malgrat» les ideologies i principalment la marxista).

Per a alguns, de fet, la fi de la URSS i de les ideologies deixaria l'espai lliure al domini de les forces imperibles de la geopolítica en una globalització altrament ingovernable. La Fundació Gramsci, en canvi, ha treballat tot seguint una línia d'interpretació del segle XX i de l'època actual ben diferent. Les guerres del segle passat deriven, més aviat, d'una capacitat massa minsa de governar un món en què la internacionalització i la creixent interdependència econòmica i política eren característiques massa poc compreses en llur centralitat. La integració europea constitueix, en el fons, la presa de consciència d'una nova era en què la sobirania es transforma sota l'impuls objectiu de la interdependència (a l'interior dels blocs, i també entre ells) i sota l'impuls d'idees, com ara la superació de les velles concepcions d'interès nacional, oposades a les nacionalistes-geopolítiques que sempre havien desencadenat les guerres europees (abans i durant els totalitarismes). No només això: caiguda l'estructura de govern del món basada en el bipolarisme, i havent-se accelerat la dinàmica de globalització dels mercats, la Unió Europea esdevé l'exemple més avançat d'una nova sobirania regional dividida entre els Estats, en què s'afirmen noves lògiques sobiranes, institucionals i de govern de l'economia. De fet, la lectura que prevalia a la Fundació Gramsci considerava que una cooperació entre grans Estats o grans unions d'Estats, com ara la Unió Europea, era precisament el xassís indispensable per a construir un nou govern multilateral de la nova realitat del món. La Fundació Gramsci elabora per a l'esquerra una estratègia per la qual, deixant de banda el normativisme jurídic d'un govern cosmopolita de dret pur, se cerquen vies estrictament polítiques de govern del món que confutin les lògiques segons les quals, després del segle XX i les seves concepcions de les aliances, només hi ha lloc per a l'èxit d'una barreja entre reedicions de l'oposició amic-enemic (el «xoc de civilitzacions»), velles categories de l'interès nacional i expansió incontrolada del liberalisme.

Amb el desenvolupament de la revista Europa Europe vers una forma de publicació que realment constitueix un «informe anual sobre Europa», però, la reedició ara descrita dels instruments interpretatius gramscians relativa al nexa entre la dimensió nacional i la dimensió internacional necessitava un instrument d'intervenció més àgil i més capaç d'intervenir en el debat polític tempestivament.

Per això nasqué La lettera (www.lalettera.org), un quinzenal de política que justament llegeix la realitat tot oferint anàlisis concises firmades per estudiosos competents. Aquestes anàlisis es produeixen segons una antiga òptica de realisme polític i de ductilitat reformista (per molt que també aquesta estigui ancorada a una arrel politicocultural molt profunda i empeltada de forma sòlida en el socialisme europeu), a partir d'un projecte de revista no massa voluminosa, i a partir d'interpretacions dels fets compartides perquè s'han discutit puntualment al grup que col·labora de forma més estreta amb la revista. El projecte de fer de La lettera un mensual també en paper està en una fase molt avançada, i és probable que es faci realitat en els pròxims mesos, tot aprofitant de forma més tradicional els dotze mil contactes dels quals ja avui pot enorgullir-se l'edició digital.

Per aquesta peculiaritat seva, d'institució cultural que se serveix d'una reflexió acadèmica i científicament qualificada per abocar-la a publicacions que influeixen

en el públic informat en diferents nivells, en les elites polítiques i en la premsa de difusió més vasta, l'Institut Gramsci ha proporcionat sovint personal als governs d'esquerres, tot i no ésser un think tank en el sentit anglosaxó del terme. No és casualitat que junt a aquesta activitat d'elaboració intel·lectual dirigida a la formació de l'opinió pública més informada, continuï també la publicació, més que quarantina, de la gloriosa revista *Studi storici*, una publicació essencial per als investigadors de les ciències històriques italianes.